

Бортник К. В.

**Науковий керівник: Бондаренко Н. О. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Права людини завжди розвивалися паралельно з розвитком суспільства. Кожен новий етап цивілізаційної еволюції супроводжувався появою додаткових та розширених прав. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбулися кардинальні зміни: масове поширення інтернету й цифрових технологій, стрімкий розвиток біології та медицини, використання штучного інтелекту, а також процеси глобалізації. Традиційні права вже не могли забезпечити належного захисту людини від нових викликів, що зумовило формування концепції четвертого покоління прав людини.

Теорія поділу прав людини на три покоління належить чеському юристу Карелу Васаку. Перше покоління включає в себе невідчужувані громадянські права, зокрема право на життя, свободу, особисту недоторканість та право на гідність особи. Друге покоління прав людини сформувалося в процесі боротьби народів за покращення свого економічного становища та підвищення культурного статусу. До нього належать право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу, захист материнства, дитинства та ін. Третє покоління отримало назву колективних прав, тобто прав усього людства – прав людини, народів, нації, спільноти та асоціації: право на мир, безпеку, на самовизначення народів тощо.

Теорія трьох поколінь прав людини тривалий час залишалася базовою для юридичної науки та практики. Однак розвиток суспільства показав, що цього поділу вже недостатньо для пояснення нових соціальних і правових реалій. Юристи й науковці почали говорити про появу четвертого покоління прав, яке виходить за межі класичних концепцій і спрямоване на захист особи в умовах сучасних глобальних трансформацій.

Четверте покоління прав людини – це права, що виникли у відповідь на сучасні науково-технічні та глобальні виклики і покликані забезпечити захист людини у нових сферах. До переліку новітніх людських прав належать: евтаназія, зміна статі, трансплантація органів, клонування, одностатеві шлюби, штучне запліднення, вільна від дитини сім'я, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами, використання віртуальної реальності, доступ до Інтернету. Сутність четвертого покоління прав людини полягає у тому, щоб забезпечити людині захист і гідність в епоху новітніх технологій [1].

Четверте покоління прав людини є особливо актуальним, оскільки дозволяє ефективно реагувати на нові виклики та забезпечує захист людини у динамічному світі. Швидкий розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту та цифрових платформ, випереджає законодавчі механізми, що створює ситуації, коли традиційні права вже не здатні повною мірою гарантувати безпеку та захист інтересів особи.

Незважаючи на актуальність четвертого покоління прав людини, виникає багато проблем в реалізації його на законодавчому рівні. Насамперед це конфлікт із традиційними культурними та релігійними цінностями. Наприклад, права, пов'язані з біоетичними питаннями або зміною статі, викликають дискусії у релігійних громадах та консервативних суспільствах, де такі дії вважаються неприйнятними [2]. Крім того, швидкість розвитку цифрових технологій та штучного інтелекту значно випереджає процес законотворчості, що створює «правовий вакуум», у якому права людини залишаються недостатньо захищеними.

Найбільш спірним та невизнаним в Україні та світі є право на смерть або ж «евтаназія». Вона являє собою можливість людини свідомо і добровільно в певний, обраний нею самою момент часу піти з життя способом, який вона обрала сама. Зазвичай це право розглядають у випадках тяжких

або невиліковних захворювань, коли людина страждає і більше не може терпіти біль, що робить таке рішення цілком зрозумілим і гуманним. Водночас це питання викликає складні дискусії, адже суспільство має поєднувати повагу до вибору особи та захист життя як цінності. Законодавча невизначеність та відсутність чітких правил застосування евтаназії ускладнюють її легалізацію, а можливі зловживання роблять тему ще більш делікатною [3].

На сьогоднішній день не менш важливі дискусії ведуться також в сфері трансплантології, зокрема щодо права розпоряджатися своїми органами та тканинами після смерті. У різних країнах застосовують різні підходи: від явної згоди до принципу презумпції згоди, що дозволяє органам бути використаними, якщо за життя людина не висловила заперечень. Водночас це породжує складні етичні питання: як поєднати повагу до автономії людини із потребою рятувати життя інших. Дослідники також підкреслюють важливість чітких критеріїв смерті та прозорих процедур донорства, щоб мінімізувати ризики зловживань і забезпечити безпеку як донора, так і реципієнта. Крім того, розвиток трансплантології стимулює суспільну дискусію про моральні, культурні та правові межі втручання у тіло людини після її смерті [4].

Дуже суперечливим серед прав четвертого покоління є право на клонування. Науковці поділяють цей феномен на два види: репродуктивне та терапевтичне. Репродуктивне клонування спрямоване на створення нових живих організмів, зокрема людини, в штучних умовах. В Україні ще 14 грудня 2004 р. був прийнятий Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини» [5], згідно з яким в нашій державі заборонене репродуктивне клонування людини. Ця ідея викликає гострі морально-релігійні та етичні суперечки, оскільки наука поки не може передбачити, як реалізація таких можливостей позначиться на майбутніх поколіннях. Натомість терапевтичне клонування має більш прагматичну мету – створення окремих органів і тканин для пересадки, що є більш гуманним.

До групи прав, які дозволяють людині вільно розпоряджатися своїм тілом, також належать права, пов'язані зі зміною статі та репродуктивною діяльністю. Право на зміну статі, хоча й захищене від дискримінації, має бути чітко врегульоване, щоб запобігти ситуаціям, коли таке рішення приймається необдуманно, під впливом моди чи емоцій. Процедура має проводитися виключно за медичними показаннями, оскільки зміна статі впливає не лише на фізичні дані, а й на свідомість, світогляд та соціальну роль особи в суспільстві. Щодо репродуктивних прав, то розвиток штучного запліднення та інших допоміжних репродуктивних технологій створив нові правові відносини, які потребують окремої системи правових засобів для захисту.

Право на вільний доступ до Інтернету також є одним із ключових прав людини четвертого покоління, що сформувалося під впливом розвитку цифрових технологій. Інтернет став потужним чинником соціального, освітнього і культурного прогресу, адже відкриває можливість отримувати та поширювати інформацію, усуває бар'єри в комунікації й сприяє розвитку громадянського суспільства. Разом із тим воно потребує належного правового регулювання, оскільки мережа містить певну частину потенційно неналежної або протиправної інформації. Важливе значення для його захисту має Резолюція Ради ООН з прав людини від 5 липня 2012 року, у якій наголошено, що «права, які людина має офлайн, мають однаковою мірою бути захищені онлайн» [6]. В наш час інтернет розглядається не лише як технічний засіб комунікації, а як середовище, у якому реалізуються основоположні права людини.

Отже, четверте покоління прав людини є закономірним етапом розвитку правової думки, що відображає потреби сучасного суспільства. Його поява зумовлена швидким розвитком науки, техніки та біоетики, які створюють нові сфери взаємодії людини й держави. Основне завдання цих прав – забезпечити захист гідності, свободи та автономії особистості в умовах технологічних і соціальних змін. Водночас надзвичайно важливо, щоб правове регулювання не лише підтримувало науковий прогрес, а й залишалося гуманним, орієнтованим на цінність людського життя. Саме поєднання інновацій і гуманізму визначає майбутнє розвитку системи прав людини у XXI столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/50.pdf>
2. Дзебчук А.В., Ігнатова А.В. Четверте покоління прав людини: проблемні аспекти впровадження окремих з них в Україні. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1314/1281>
3. Маложон О.І. Четверте покоління прав людини у контексті української сучасності URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/7.pdf
4. Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. URL: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-priyniaty-ne-mozhna-zaboronyty/>
5. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004 р. № 2231-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15/card2#Card>
6. Резолюція Ради ООН з прав людини від 5 липня 2012 року. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/A_HRC_RES_20_13-RU.pdf

Бортнічук Г.А.,

**Науковий керівник: Бондаренко Н.О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

**МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ**

Штучний інтелект (ШІ) сьогодні стає досі важливим інструментом модернізації державного управління в нинішніх країнах. Його впровадження дозволяє підвищити ефективність, прозорість та якість деяких частин державних послуг. Згідно з даними досліджень Microsoft і LinkedIn, вже понад 75% працівників у приватному секторі активно користуються інструментами ШІ, а більшість компаній віддає перевагу кандидатам, які мають досвід взаємодії з такими технологіями [1]. В Україні цифрова трансформація публічного сектору відбувається паралельно з активною розробкою політик, що стосуються етики, безпеки та відповідального використання інновацій. На 2025 рік ШІ розглядається не лише як інструмент підвищення ефективності, а як частина довгострокового бачення модернізації держави.

Країни світу вже розпочали процеси інтеграції ШІ у свої управлінські процеси, розробляючи власні підходи в різних публічних секторах. Штучний інтелект впроваджується у систему державного управління, розробляються підходи для ефективного його застосування і дедалі він частіше розглядається не як тренд і метод розваги, а як основа для нового рівня ефективного управління. У жовтні 2024 року Європейська комісія запустила GPT@EC – текстовий генератор на базі ШІ того самого ChatGPT [1]. Його призначення – допомога працівникам у підготовці проектів рішень, аналітичних матеріалів і стратегій. У США Міністерство фінансів ще з 2022 року застосовувало машинне навчання для аналізу фінансових транзакцій у реальному часі. Це допомагало виявляти шахраїв і одразу прогнозувати ризики й зменшувати навантаження на аналітиків. У лютому 2025 року Міністерство цифрової трансформації України створило WINWIN AI Center Of Excellence – центр, що розробляє ШІ-рішення для держсектору, медицини, освіти та бізнесу. Також він зосереджений на автоматизації послуг «Дія» та «Мрія» [1].

Державні службовці, посадовці місцевого самоврядування та працівники держорганів можуть автоматизувати свої рутинні завдання шляхом використання ШІ, який здатен здійснювати обробку та класифікацію даних і тим самим сприяти звільненню собі часу для більш складної роботи [2, с.8]. Також ШІ має можливість швидко аналізувати великі дані,